

Наталія Кочура

КОЧУРА Наталія Миколаївна — аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень (м.Київ). Сфера наукових інтересів — національний світогляд, гуманітарна безпека.

ЕСТЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНЦЯ: ВІД МІФУ ДО ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Пошук нових парадигм розвитку культури як ціннісної основи сучасної української нації потребує стану свідомості, направленою на чільне осмислення як культурних актів спільноти, так і естетичного досвіду окремої особистості. Адже в значній мірі накопичення останнього витворює з населення, «величезної етнічної маси» — неповторний «суцільний культурний організм, здатний до самостійного, культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відкіля б вона не йшла, та при тім податний на присвоєння собі в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч яка сильна, держава не може остоятися» [15, с.404].

Актуальність цього завдання не втратилась у часі. Підтвердженням тому є звернення Президента України до Верховної Ради 2005 року, в якому лідер держави, посилаючись на вищенаведені слова І. Франка, підкреслює те, що «духовне відродження нації має спиратися на власну правдиву історію, якій належить пройти через серце і душу кожного громадянина» [14, с.11].

У цьому контексті важливою умовою формування «суцільного культурного організму» нації є естетична рефлексія як, з однієї сторони, «проходження» історії через «серце і душу кожного громадянина», з іншої — осмислення естетичного досвіду особистості, в ширшому розумінні — осмислення гармонії природи і людського буття через ціннісне ставлення до них: переживання, хвилювання, особливу емоцію від світовідчуття та світорозуміння, які спонукають до вираження цих феноменів у неповторних культурних формах, що слугують ідентифікаційними чинниками існування особистості, етносу чи нації в цілому.

Звернемось на початок до первісних міфологічних уявлень українського народу, адже саме вони були джерелом і «продуктом» естетичної рефлексії, визначаючи подальше сприйняття світу спільнотою та слугуючи своєрідним сканером для інновацій, які згодом приживалися в лоні етносу, якщо не суперечили його міфологічному світогляду.

Накопичуючись у вигляді чуттєвого досвіду зіткнення людини зі світом, уявлення збагачували сферу емоційної взаємодії, перетворюючи внутрішній та зовнішній світи або на більш витончені і благородні, або на грубі і жорсткі. Останнє залежить як від особливостей предметів і явищ зовнішнього світу, характеру відносин у ньому, який склався в тій чи іншій спільноті чи соціальному організмі, так і від характеру та рівня розвитку чуттєвості кожного об'єкта спілкування. Останній на початкових етапах життя в значній мірі визначається ступенем вираженості естетичного початку, який накопичується в людині як здатність до вражень через заглибленість у світ у процесі його споглядання [5, с.12].

Вже від народження людина потрапляє у світ предметів та ідей, створених попередніми поколіннями, а спосіб її ставлення до дійсності визначається навичками, отримуваними під час спілкування з іншими людьми. Будь-яку свою дію особа оцінює порівняно з іншими, вона виділяє себе зі світу і протиставляє себе йому, оскільки оцінює себе та світ засобами історичних знань, здобутих з глибини віків від інших поколінь. К. Юнг називав такі знання «колективним несвідомим», де у вигляді одвічних психічних структур — архетипів зберігається давній досвід людства, що забезпечує апріорну готовність до сприйняття й осмислення світу — його становлять «природжені інстинкти і первісні форми осягнення» [18, с.169]. Основним архетипом українського народу О.Кульчицький називав архетип «magna mater» — доброї землі. Це пов'язано з важливістю природи для людського життя, в усьому залежного від природних особливостей навколишнього середовища. Такого висновку вчений доходить, аналізуючи українську літературну творчість і праці І.Мірчука та Д.Чижевського, які зазначали

насиченість української літератури містичним зв'язком із землею. О.Кульчицький стверджував: «Для характерології українського народу має важливе значення те, що архетипова констеляція його «колективного несвідомого» свідчить про добру первісність і первісну доброту найглибшої сфери української психічності» [7, с.715-716]. Крім того, співжиття хліборобського народу з доброю матір'ю — родючою землею відхиляє світосприймальні настанови українця від агресивності в напрямі ніжної, теплої, м'якої, а отже, естетичної рефлексивності.

Дослідження архетипів «колективного несвідомого» українського народу становить важливу складову при виявленні світоглядних доміант етносу. Ця інформація — вагома частина народної творчості, поданої в міфології та казках. Зокрема, крім Землі, провідну роль в українській культурі можна відвести образам Дому, Храму, Шляху, Сонця, Вогню, Води тощо, які широко представлені в художній традиції України.

До стійких архетипів українського світовідчуття, що зумовлювали виражену естетичну рефлексію, можна зарахувати також поєднання — синтез християнського і язичницького, який знаходить втілення і в типі духовного філософствування, і в художньому образотворенні. Могутній жіночий початок, про який згадувалось раніше, від часів міфосвідомості (землеробський «материнський культ») до християнського культу Божої матері, можна віднести до провідних морально-естетичних характеристик світонастанови. Глибина, архетипічна ідея «внутрішньої» людини, гармонізація світу свого я і світу Божого теж входить до переліку цих особливостей [6, с.7].

На ціннісну естетичну рефлексію, що зароджувалася ще в лоні міфологічних уявлень народу особливу увагу звертав Д. Чижевський у праці «Філософія і національність»: «Вічні цінності не є такі одноманітні й однобічні, як це вважає раціоналістичний підхід. І в повноті історичного життя реалізуються окремі боки, форми вічної краси, одна за однією, а то й разом у різних «напрямах», течіях мистецтва! Так само не тільки в мистецтві, а й в інших формах культурного життя — в релігії, філософії, науці. «Вселюдське» значення, вічність окремих культурних форм (у тім числі і форм національного життя) є таке саме, як абсолютне значіння окремих однобічних «напряків», «шкіл», течій та стилів у мистецтві. Це різні прояви, різні реалізації, здійснення тих самих — абсолютної правди, краси, святості, справедливості. І цінність їх якраз полягає у їх індивідуальності, окремішності, бо якраз те, що в усіх них є індивідуальне і доповнює інші вияви, освітлює абсолютні цінності з інших сторін, ще не виявлених в інших здійсненнях їх в історії» [16, с.95-96].

Отже, міфологічне мислення, підґрунтя якого «намивалося» естетичною рефлексією праукраїнців, зароджуючись і набуваючи найвищого ступеня розвитку саме в первісному суспільстві, не належить лише первісній людині. Воно існувало певною мірою в усі часи і продовжує існувати в наш час, здебільшого як основа національного світогляду.

І. Огієнко, вивчаючи міфологічні вірування українців, справедливо зауважував: «Віра народу лежить в основі його культури, і цієї культури годі нам зрозуміти без вивчення народної віри. А в основі цієї народної віри — більше чи менше — лежить таки його віра дохристиянська» [9, с.6]. Він розглядав також зв'язок первісних вірувань із життям: з оточуючим природним середовищем, господарськими заняттями, побутом. Це впливало зі світоглядних уявлень слов'ян — предків сучасних українців, коли сприймали природу як живий світ, наповнений таємничими силами. Органічною частиною цього світу була сама людина. До основ язичницьких уявлень про світ митрополит Іларіон зараховує: аніматизм, анімізм та антропоморфізм, тобто оживлення, одухотворення й олюднення всього навколишнього світу [9]. Тому природні явища і сама природа (жива і нежива) сприймалися як живі істоти, наділені душею; вважалося за аморальність ставитись до них без належної пошани. У цьому контексті цікавим і не менш важливим, на наш погляд, є державний статус святкування Святої Трійці, а в народі — Зелених Свят (обрядовість яких зберігається і відтворюється в народі до сучасних днів). Дослідник народних традицій і звичаїв О.Воропай про історію появи Зелених Свят пише: «Від римлян це свято перейшло на Балкани і там було розповсюджене серед тракійського населення. З Тракії свято рож перейшло і до нас в Україну, а з приходом християнства було злучене зі Святою Неділею — Тройцею» [3, с.388]. Те, що відзначення припадає на період у

природі, коли вона, за народними повір'ями, набуває найбільшої цілющої сили, та краси, є, на наш погляд, виявом глибинних архетипів міфологічної свідомості пов'язаних з культом рослинності. Від них, очевидно, проростає і національна естетична свідомість українців, виражена, в цьому випадку, в культурному акті, що засвідчує прагнення до гармонії відносин людини і природи, віру в мудрість та зцілюючу силу природного світу в цілому.

З міфологічними віруваннями дослідник пов'язує такі естетичні особливості українського національного світогляду, як веселість та поетичність, любов до ігор, забав, музики. Серед ознак українського естетизму, що постали у первісному суспільстві, він виділяє співучість етносу: «Український народ з найдавнішого часу співучий, — українських різних пісень надзвичайно багато: і пісень ритуальних, і пісень звичайних» [9, с.347]. Ця пісенність пов'язана, насамперед, з необхідністю естетичного оформлення ритуальних актів, у яких людина звертається до надприродних сил, а щоб прохання були почуті, вони повинні мати вигляд принаймні наближений до досконалого, тобто відображати естетичні ідеали та цінності.

Ритуал — обов'язкова умова існування міфу. Людина повинна підтримувати з ним зв'язок, щоб той продовжував жити. В іншому випадку можливе його зникнення. Реалізація міфу впродовж його існування здійснювалася засобом ритуалу — послідовних символічних дій, що мають магічно-культове призначення.

Ритуал залучав людину до соціального і культурного досвіду, здійснював соціальну та культурну спадковість, стимулював стан колективного емоційного підйому і збудження. Засобом ритуалу відбувався зв'язок індивідів, соціальних груп, суспільства зі значущими для них явищами, цінностями, історичними подіями, людьми, природними об'єктами і процесами.

Естетична рефлексія є невід'ємною в ритуальному дійстві, оскільки останнє обов'язково пов'язане з особливим емоційним станом, що супроводжує ритуал, який, у свою чергу, обставляється відповідно до існуючих уявлень про красу. Ритуальний акт, відтворюючи певну подію, не послуговується звичайною імітацією, відображенням існуючого стану речей. Радше відбувається містичне перетворення подій — творення події як такої, що мала місце під час творення світу. Тобто ритуал дає змогу його учасникам брати безпосередню участь у священній події. Сакральний акт долучає людину до божественного, отже, повинен організовуватися відповідно до ціннісних орієнтацій спільноти. Освячення, жертвоприношення, священні дії, таїнства, містерії — все, що становить акт святкування, — звернені до надприродних сил, тому повинні бути максимально наближені до досконалості. Вона в естетичному плані означає красу, прекрасне, що у свою чергу, втілюється за допомогою художніх засобів. «Священне дійство — це щось більше, ніж просто позірна актуалізація, удавана дійсність, це також більше, ніж символічне втілення; воно — містичне перетворення. У ньому невидиме й нечинне набирає прекрасної, чинної, священної форми» [4, с.21], — писав Й. Гейзінга.

Національний світогляд є результатом тривалого процесу розвитку етнічних спільнот. Він формувався віками під впливом різних обставин і чинників, які виявлялися різною мірою. Розглядаючи естетичну рефлексію у взаємозв'язку з психічним життям українського народу, маємо справу лише з частковим аспектом загального. Щоб уявити цілісну картину українських світоглядних особливостей, доцільно вивчати національний світогляд у всіх його аспектах.

Становлення людини як особистості розпочинається з нашарування історичного та культурного досвіду на її біологічні особливості. Причому цей процес відбувається в конкретному географічному просторі та притаманних для неї формах суспільного життя, отже, залежить від них. Все це стосується і нації, оскільки вона є, передусім, лише формою суспільності окремих індивідів. «Етноспільнота, — справедливо зауважує М. Патеї-Братасюк, — це історія, глибинний зв'язок особистості зі своїми предками, це сплав природи, історії, долі» [13, с.239].

Гармонійне поєднання вищезначених «нашарувань» забезпечувало етноспільноті відтворювальну здатність у мінливих умовах, при цьому її суб'єкти виробляли відповідні адаптивні психотипи, які несли в собі необхідну естетичну зумовленість, потребу естетичної рефлексії.

Особливе місце серед таких адаптивних характеристик належить інтровертності, — ознаці психічного складу людини, яка виявляється в замкнутості, відсутності достатнього інтересу до інших, споглядальності, зверненні до власного внутрішнього світу. Поява цієї ознаки, як ми вже згадували раніше, зумовлена середовищем, у якому живе українська людина, — географічним, соціальним, культурним.

Краса природи України, захоплення нею, відчуття причетності до світу первозданної величі, де немає місця недосконалості, викликає бажання продовжити перебування в ньому і небажання комунікувати з іншими представниками свого виду, котрі лише відволікають людину від прекрасного. Крім того, життя в природі підпорядковане чітким законам; чогось несподіваного тут очікувати практично неможливо. На противагу цьому життя в спільноті характерне частим порушенням закону і набагато дискомфортніше для людини, ніж її існування в природному середовищі. «Саме замилювання своєю природою, родючою землею, на якій витворився український хлібороб з розкішною обрядово-традиційною гамою співжиття, стало в основі найхарактернішого архетипу колективного несвідомого, що не розбуджує суспільної активності, викликає споглядальність» [12, с.368], — зазначає сучасний дослідник української ментальності С. Павлюк.

Хліборобська (з первісним, дохристиянським корінням) культура українського етносу також сприяла посиленню інтровертності в національному світогляді. Вона, у формі традицій і обрядів збереглася у традиціоналістичній селянській спільноті майже в незмінному вигляді. Її основні елементи — язичницький натуралізм, коли людина розумілася частиною природи, і пантеїзм, який полягав в одухотворенні цієї природи, наповненні її духами, — зумовили розвиток споглядального способу мислення, філософського ставлення до світу.

Проте «український інтровертизм, як зазначав В. Янів у «Нарисах до історії української етнопсихології», — не є замкненням у собі, — він радше є тільки спрямування на себе» [20, с.89]. Для українця, насамперед, властиве бажання самовдосконалення через проникнення у власний внутрішній світ. Вглядаючись у себе, відшукуючи своє «я», людина прагне виявити його, ствердити в навколишньому світі. Оскільки інтроверсійна спрямованість не схиляє її до активної суспільної діяльності, то самоствердження відбувається в царині культури, коли думки, почуття і переживання втілюються в результатах творчої діяльності.

За допомогою художніх засобів можна розкрити власне «я», втіливши його в мистецькому творі, при цьому комунікувати із загалом опосередковано, через результат своєї праці. Творчість дає змогу втекти від дійсності в ідеальний світ. Власне, незадоволення існуючим станом речей, бажання його змінити на краще і становить основу творчості. Для цього в існуючий стан потрібно вкласти смисл і порівняти його з ідеальним. Тоді результат діяльності стає предметом культури, оскільки культура — це завжди суб'єктивний творчий процес, пов'язаний зі знаходженням смислів людського буття під час проекції сутності людини на об'єкти творчості.

Однак діяльність, спрямована на створення нового, вимагає подолання певної спонтанності. У цьому процесі людина змушена постійно долати власну обмеженість: це залежність і від матеріалу, і від соціальних норм та умов, і від знань тощо, тобто необхідна свобода, яка через необхідність подолання певних перешкод стає обов'язковою передумовою творчої діяльності. М. Бердяєв у роботі «Про призначення людини» писав: «Творчість людини визначається трьома елементами — елементом свободи, завдяки якій тільки й можлива творчість нового і неіснуючого, елементом дару та пов'язаного з ним призначення, й елементом створеного вже світу, в якому і здійснюється творчий акт і в якому він бере свої матеріали» [1, с.117-118].

Серед похідних рис інтровертності перше місце належить негативному ставленню до дійсності. Як наслідок — відбувається ізоляція особистості, звернення до світу духовності, краси, моральної сили, бажання відокремитися від усіх і всього. Втеча від недосконалого світу веде у сферу панування ілюзії, фантазії та естетики, підсилює естетично-мистецькі замилювання, які становлять основу хліборобсько-селянського світогляду українського народу, що є ідеальними умовами для активізації естетичної рефлексії. Тому українцям притаманні

повага і любов до праці, ствердження ідеалів добра, краси, високої моральності, знання свого родоводу тощо.

Інша похідна інтровертності — індивідуалізм. В. Липинський у «Листах до братів-хліборобів» [8] назвав його основною рисою української вдачі, пов'язуючи зі стихійним нахилом до будь-якого індивідуалістичного анархізму й отаманщини.

Д. Чижевський намагався поєднати індивідуалізм з іншою рисою національного світогляду — естетизмом, стверджуючи їх двоїстий взаємозв'язок. З одного боку, індивідуалізм, якщо він веде до самоізолювання, до конфлікту з усім та всіма, протиставляється естетизму, який приймає у світі усе, оскільки воно «прекрасне». З іншого (якщо брати менш радикальну форму індивідуалізму), — він може поєднуватися з естетизмом, «може вести і веде в певних випадках до глибоко-позитивних форм творчості і активності» [17, с.19].

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що український індивідуалізм характеризується намаганням виявити назовні свій внутрішній стан, який зазвичай об'єктивізується. Сукупність таких об'єктивізованих думок і становить культуру з її численними ділянками. Цей індивідуалізм сприяв розвитку національної культури і найкраще виявився в естетизмі, який у свою чергу відображений у побуті та фольклорі. Надаючи великого значення оздобленню і прикрашуванню всього навколо себе, українець головну естетичну цінність — красу — виділяє з-поміж інших і підпорядковує їй все своє життя. Вона стає визначальною і в царині моралі, коли вчинки оцінюються не стільки за критерієм «добре — погане», скільки за «гарно — негарно». Як відомо, небажання прикрашати побут засуджувалося й ототожнювалося з моральною нечистотою. Отже, естетичні та моральні цінності становлять єдину і неподільну цілісність, необхідну при дослідженні особливостей національного світогляду і культури.

Занурення у власний внутрішній світ і його пізнання у свою чергу викликають в людині емоційні переживання, які також лежать в основі естетичної рефлексії українців. У будь-якій діяльності в цьому випадку людина керується насамперед почуттями. Саме вони виражають духовний світ і виявляють особистість. Вчинки людей і характер стосунків між ними, предмети культури, правила співжиття в спільноті, всі види людської діяльності викликають емоційний відгук, згідно з яким і буде поведінку українська людина. Таку емоційність з-поміж рис національного світогляду виділяли багато дослідників українського етносу: Д. Чижевський, М. Шлемкевич, В. Янів, В. Липинський, Д. Донцов, Г. Ващенко.

Емоційне життя становить постійний процес розв'язання суперечностей і появу нових. На підтвердження такої тези І. Мірчук та М. Шлемкевич зауважили, що внаслідок сильної почуттєвості українець часто впадає з однієї крайності в іншу. Наприклад, за короткий проміжок часу любов через незначну причину може перетворитися на ненависть і навпаки. З цього приводу І. Мірчук зазначав: воля, яка керується почуттям, а не здоровим глуздом у нашого народу не засвідчує твердості, витривалості, плавності, а підлягає зміні почувань, що характеризується різким переходом з одного екстремуму в інший. Внаслідок цього — напружена, майже нелюдська активність і захоплення змінюються періодом певної пасивності та нічим не виправданої розпуки. У праці «Світогляд українського народу» філософ зазначає: «Українці здібні до безмежного захоплення, одушевлення, однак після першої невдачі зневірюються в можливості остаточного успіху й такою самою швидкістю попадають у стан повної розпуки й цілковитого знеохочення до дальшої праці. Замість триматися розуму, який твердо каже йти витривало й уперто крок за кроком на вибраному шляху до остаточної мети, кидаються вони в обійми почувань...» [10, с.237].

Подібні думки висловлював і В. Липинський, котрий пояснював українську запальність та раптове переведення уваги з одного предмета на інший надмірною чутливістю. «Надмірною чутливістю, при порціоноально ослабій волі та інтелігентності пояснюється наша запальність і шкоро охолоджування; пояснюється теж дражливість на дрібниці і байдужість до дійсно важких речей, яких відріжнити від дрібниць ми не уміємо... Увага наша, не керована важкими волі і розуму, весь час розпоршується під впливом нових емоціональних подражнень, які нищать попередні» [8, с.427]. Вчений зазначав також і позитивну роль емоційності, обов'язкову для

творчої діяльності. Навіть у процесі державотворення емоційність може стати неоціненним елементом за умови виховання волі та розуму.

Зі спокійною, естетично забарвленою рефлексійністю, що відштовхує активну динамічну волю, пов'язував почуття української людини дослідник Г. Ващенко. Зазначаючи багатство естетичних емоцій, емоцій кохання, вчений стверджував їх взаємозв'язок з обдаруванням українців у мистецтві, зокрема в музиці. На його погляд, саме музика найкраще виявляє емоційні переживання з їх найрізноманітнішими відтінками. «Переживання, що їх передає музика, можуть бути настільки тонкими й глибокими, що їх не можна передати словами. Друга особливість музики полягає в тому, що вона впливає на емоції людини безпосередньо, тим часом коли всі інші види мистецтва діють на почування посередньо через думки і уявлення» [2, с.120].

Ще одну цікаву властивість української емоційності зауважував В.Янів у «Нарисах з історії української етнопсихології» [20]. На його думку, вона разом з інтровертністю приводить до роздумів про природу справжньої цінності, а це у свою чергу зумовлює ушляхетнення вдачі. Впливом почуттів, а не розумінням необхідності чи інтересу вчений пояснював і формування спільнот та їх форм — родини, братства, громади. З почуттєвістю української людини він пов'язував і бажання естетичного вислову й уподобання мистецтва.

Осередком духовного життя українців, представленого через емоції, є серце. П.Юркевич означив його як «щонайближче містилице всіх сил, функцій, бажань, почувань і думок людини з усіма їхніми напрямками і відтінками» [19, с.73]. Ідея про серце як дійсне осердя людської душі (так званий кордоцентризм) чітко простежується від Княжої доби до нашого часу.

Властива для українців «сердечність» набула вигляду цілісного вчення у П.Юркевича, виступаючи «філософією серця». Вчений обстоює погляд на серце як на осередок духовного життя, що визначає сукупність людської особистості, охоронця і носія всіх тілесних сил людини, а також центр її морального життя і вихідний пункт усього доброго в словах, думках і вчинках. Через нього визначається специфіка особистості, яка в сукупності з іншими визначає специфіку народу. «У серці людини, — стверджує філософ, — лежить основа того, що її уявлення, почування й учинки дістають особливість, в якій виражається її душа, а не інша» [19, с.88]. Таким чином, кордоцентризм, як вияв характерних рис духовного життя української людини, концентрував різні форми естетичної рефлексії, що мало позитивне значення на шляху формування національної самосвідомості українців та національно-культурного поступу цілої нації.

Естетичні та моральні переживання становлять ту силу, яка спонукає людину до творення естетичних цінностей, що містяться в основі мистецької діяльності. Є.Онацький присвятив дослідженню емоцій у житті української людини працю «Українська емоційність». У ній він зазначає: «Мистецька діяльність не привереда митця, вона корениться в його внутрішній необхідності перетворити свої емоції в рух, у творчість. Кожна глибока емоція... це насамперед бажання: любов — бажання зробити комусь щось приємне; ненависть — бажання його знищити; страх — бажання втекти; гордість — бажання видаватися великим і т.д. Мистецька творчість — це тільки наслідок емоційного тиснення, від якого митець мусить звільнитися. Крім цієї першої цілі — самозвільнення, мистецька творчість переслідує й другу ціль — бажання зробити враження на інших. Кожна людина намагається завжди передати емоції іншим людям» [11, с.42]. Таким чином, емоції можна вважати передумовою творчості.

Отже, дослідження засвідчують, що естетична рефлексія, як, насамперед, чуттєвий відгук на красу та природність форм, зумовлена біологічними і соціокультурними факторами адаптації українця до зовнішнього світу. Серед них особливим чинником є спілкуванням людини з природою, яке пов'язане з гармонійністю як важливим елементом життєдіяльності етносу вже на первісному етапі його формування.

Естетична рефлексія також мала важливе значення для розвитку національної самосвідомості і національної культури, спонукуючи до творення багатьох культурних зразків народного, отже, і національного життя. Зокрема, це спостерігається в народних обрядах, у

загально визнаній пісенності, артистизмі, своєрідному м'якому гуморі, а також у філософії кордоцентризму, архетипах народного світогляду тощо.

Естетичні емоції виявляють глибинний естетизм українського життя. Вони виникають під час сприйняття навколишньої дійсності та власного внутрішнього світу згідно з розумінням поняття прекрасного. Вони дуже багатоманітні, складні, мають градації, починаючи від легкого хвилювання з приводу сприйнятого і закінчуючи глибокою схвилюваністю. Так, від почуття помірною задоволення людина може пройти низку ступенів — аж до відчуття справжнього естетичного захоплення.

Естетична рефлексія виявляється не як певне ізольоване переживання. Вона вплетена в цілісне естетичне враження, що може виникнути і від ознайомлення з твором мистецтва, і від сприйняття картини природи чи людини та ін. Разом з тим, естетичні та моральні переживання, які лежать в основі естетичної рефлексії, спонукають людину до індивідуалізації творення і «споживання культури», продукування персоналістичних цінностей, які, на наш погляд, мають бути пріоритетними на шляху пошуку нових парадигм розвитку культури української нації.

Література

1. Бердяев Н. О назначении человека. Опыт парадоксальной этики. — М., 1993.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, 1994.
3. Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис. — Київ, 1993.
3. Гейзинга Й. Homo ludens. — Київ, 1994.
4. Эстетическая культура. — М., 1996.
5. Кривда Н. Світоглядні проблеми культури і художньої творчості // Україна: філософський спадок століть. — Київ, 2000. — №39-40. — С.4-10.
6. Кульчицький О. Риси характерології українського народу // Енциклопедія українознавства: В 2т. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. — Т.1. — С.708-718.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — Нью-Йорк, 1954.
8. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. — Вінніпег, 1965.
9. Мірчук І. Світогляд українського народу. — Прага, 1942.
10. Онацький Є. Українська емоційність // Українська душа / За ред. Храмової В. — Київ, 1992. — С.36-47.
11. Павлюк С. Ментальність українського селянства // Церква і соціальні проблеми. Енциклопедія «Сотий рік». — Львів., 1993. — С.367-371.
12. Патей-Братасюк М.Г. Етно-національне відчуження: філософсько-соціологічний аналіз.
13. Книга друга: Відчуження «невідчужуваного». — Тернопіль, 1998.
14. Послання Президента України до Верховної Ради України. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році. — Київ, 2005.
15. Франко І. Зібрання творів: У 50т. — Київ, 1986. — Т.45.
16. Чижевський Д. Філософія і національність // Філософ. і соціолог. думка. — 1990. — №10. — С.94-101.
17. Чижевський Д. Нариси з історії філософії. — Київ, 1992.
18. Юнг К. Архетипи колективного несвідомого. Психологічні типи. Вибрані праці з аналітичної психології // Читанка з історії філософії: У 6 кн. / За ред. Г.І.Волинки. — Київ, 1993. — С.167-179.
19. Юркевич П. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого // Юркевич. Вибране. — Київ, 1993. — С.73-114.
20. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. — Мюнхен, 1993.

Надійшла до редакції 1.12.2006 р.